

Indledning: Revolutionen som begreb og undersøgelsesfelt

Revolutioner er enestående og fascinerende historiske fænomener. Ikke alene rummer de spændende begivenheder og udviklinger. De har også været formende for moderne samfund, ja, endda for selve den moderne verden. Dermed udgør de en bred, kollektiv historisk erfaring, som er grundlæggende for moderne menneskers forestillinger om sig selv og deres omgivelser. Og derfor kan de belyses på mangfoldige måder.

Af Bertel Nygaard

Hvad er revolutioner? Og hvordan og hvorfor er revolutioner væsentlige fokuspunkter for sociale, kulturelle og historiske studier? Forsøgene på at fastlåse revolutionsbegrebet i én væsensdefinition, der gør krav på gyldighed for alle tider, steder og former, har aldrig været helt vellykkede. Begrebet er i selve sin kerne historisk, elastisk og omskifteligt. Det er genstand for kampe om betydningsindhold, associationer, historiske forståelser og sociale værdier.

Det forekommer således mere rimeligt at nærme sig fænomenet gennem overvejelser over den praktiske brug af revolutionsfænomenet – både som ord, som ide og som social virkelighed, i dets aktuelle brug såvel som dets historiske rødder. I det følgende skal vi gennemføre en sådan rundtur i revolutionsfænomenets landskab – med eksprestog, så at sige: Området er enormt, og vi har her ikke mulighed for mere korte ophold ved nogle af de største stationer.

Revolution som forandringsform: massebaseret brud

Selv om det i almindelighed er en særdeles problembe- fængt fremgangsmåde, giver det et sigende resultat, når man google-søger ordet 'revolution'. Da jeg gjorde det i marts 2008, fik jeg som de første resultater to leksikon- opslag med samme titel og en tilsvarende artikel om den franske revolution. Derefter fulgte dog betydeligt anderledes resultater: "Den femte revolution" – reklame for en bog om neurobiologi, "Revolution" – et tids- skrift om digitale medier, "Revolution Soccer" – et amerikansk fodboldhold, "Revolution Music" – et dansk rockmagasin, "Revolution software" og "Revolution Vodka Bars". Uden for denne google-søgning fin- des atter andre brug af begrebet: forfatningsrevolution, militær revolution, teknologisk revolution, industriel revolution, prisrevolution og meget mere.

Disse vidt forskellige fænomener – fra vodkabaren til den franske revolution – har én ting til fælles: Betegnel- sen 'revolution' dækker en særlig form for *forandring*. Ikke den langsomme, gradvise detailforandring, som ofte forbindes med ordet *evolution*, men en rykvis, ha- stig, gennemgribende form for kvalitativ forandring, et

skarpt og radikalt brud. Det er ikke mindst pludselig- hed og radikalitet, der kendetegner vores forståelse af den franske eller den russiske revolution fra mere gradvise udviklinger som f.eks. den danske velfærds- stats udvikling.

Først og fremmest forbinder man vel revolutionsbegre- bet med netop begivenheder som den franske og den russiske revolution – de *sociale* og *politiske* revolutioner. Det er også gennem sådanne store sociale og politiske omvæltninger, at revolutionsbegrebet har fået sin mo- derne betydning af radikalt brud med gamle tilstande via hastige, dybtgående sociale og politiske brud, der involverer massekampe. Et markant eksempel på en socialvidenskabelig sammenfatning af en sådan revolu- tionsforståelse findes hos sociologen Theda Skocpol:

Sociale revolutioner er hastige, grundlæggende forandringer af et samfunds stats- og klassestrukturer, og de bliver ledsaget af og til dels udført gennem klassebaserede oprør fra neden. Sammenlignet med andre typer af konflikter og forandrings- processer adskiller sociale revolutioner sig især ved at kombi- nere to sammenfald: sammenfald mellem samfundsmæssig strukturforandring og sammenfald mellem politisk og social forandring. (Skocpol, 1979:4)

Ved at forbindes med hastige brud, med dybtgående samfundsmæssige konsekvenser og med masseinvolve- ring sigter revolutionsbegrebet både mod specifikke *begivenheder* og bredere *processer*. Den franske revoluti- on er ikke kun en samling af begivenheder fra f.eks. foråret 1789 til sommeren 1794. Den er også en milesten i den proces, hvorigennem de moderne samfund og stater udviklede sig. Ved at blive associeret med ha- stighed og radikalitet adskiller revolutionsbegrebet sig også fra det, vi i dag forstår ved f.eks. *reform*, der nok indebærer forandring, men oftest i mere gradvis form og uden omvæltninger og massemobiliseringer fra neden, og fra *oprør*, som nok indebærer en form for massemobilisering, men som ikke nødvendigvis har så store omfang eller konsekvenser.

Mange vil desuden umiddelbart associere revolutions- begrebet med anvendelse af *vold*: afhuggede aristokrat- hoveder i Paris, henrettede medlemmer af den russiske

zarfamilie, deres sørgende efterladte og meget mere. Voldelige hændelser har ganske rigtigt ofte været forbundet med det, vi betegner som revolutioner. I f.eks. den politiske filosof Hannah Arendts overvejelser over revolutionsfænomenet forklares dette med, at revolutionen på linje med krigen suspenderer den centrale rolle, som talen, ordet, spiller i det 'politiske' betragtet idealt som en sfære af offentlighed (Arendt, 1963: 9-11). Voldsaspektet må dog næppe som sådan overdrives i bestemmelsen af, hvad revolutioner er. Vold eller truslen om vold er intet særtræk ved revolutioner eller krige, men strukturerer også samfund i deres normaltilstand, fra den 'private' vold på gadeplan til den offentlige vold, koncentreret i de moderne staters militær- og politiapparater. Revolutionære situationer kendetegnes dermed ikke specifikt ved vold som sådan, men snarere ved en ændring af voldens *former*, herunder ved en udfordring til den bestående stat og de værdier, hvorudfra den håndterer sit krav på voldsmonopol. *Brud*-aspektet og *masse*-involveringen synes således at gå logisk forud for vold i revolutionsbestemmelsen, i det mindste volden 'som sådan', volden i abstrakte termer. Så skønt revolutioner i selve deres egenskab af udfordringer af herskende tilstande eller gældende retsordener har visse træk til fælles med andre normalitets- og retsbrydende fænomener som krig og terror, så vil en ligefrem sidestilling med disse fænomener i de fleste sammenhænge være ensidig og overfladisk.

Mennesket kontrollerer universet, af Diego Rivera (udsnit). Palacio de Bellas Artes, Mexico, 1934.

Værdiladning og erindringskultur

Fordi revolutionsbegrebet indebærer radikal social forandring, har det stærkt *værdiladede* overtoner. Ofte forbindes det med noget negativt, med destruktion og med det allerede nævnte aspekt: voldshandlingerne – f.eks. den franske revolutions terrorhandling, eller det ses som grundlaget for grusomheder i Sovjetunionen eller Kina. Selve associeringen af revolutionsbegrebet med voldsanvendelse afspejler ofte mere eller mindre vage ekkoer af sådanne negative værdiladninger i poli-

etiske og ideologiske debatter. Ikke mindst populærkulturen har svælget i skildringer af grusomme overgreb mod den ene efter den anden af verdenshistoriens Marie Antoinette'r – f.eks. i spillefilmens verden fra de utallige udgaver af *Den røde pimpernel* over *Anastasia*, der begræder Romanov-slægtens skæbne omkring den russiske revolution, til Sofia Coppolas *Marie Antoinette* fra 2006.

Men i påfaldende vide kredse bruges selve ordet 'revolution' på en måde, der afspejler positive konnotationer: At være 'revolutionær' er i nogle menneskers øjne noget fascinerende eller moralsk ophøjet. Det indebærer viljen til at forandre med konsekvens, hvor nedarvede dårligheder gør det nødvendigt, ikke kun i større sociale eller politiske sammenhænge, men også i markedsføringsstrategier. Den nævnte google-søgning gav flere eksempler på det sidstnævnte. En lang række af specielt det seneste tiårs store filmiske kassesucceser – fra *Matrix* til de to seneste *Star Wars*-film og *V for Vendetta* – er ligeledes fælles om at skildre revolutioner og opstande mod tyranniske styre som både æstetisk fascinerende og moralsk berettigede, skønt ingen af disse film har noget uddybet eller ganske entydigt politisk budskab (Hantke, 2007: 298f). Og hvem har kunnet overse den konsekvente revolutionære Che Guevaras kontrafej på et utal af dimser og beklædningsgenstande, som sågar fås i rigt mål i de butikker, der udelukkende fører varer til turister – måske den ypperste kommercialisering af en antikapitalistisk revolutionær?

Man kan altså tale om en dobbeltrettet værdiladning i revolutionsbegrebet: en positiv og en negativ retning. Og svarende til hver af disse retninger kan man f.eks. se moderne stater og samfund forholde sig karakteristisk tvetydigt til historiske revolutioner i deres fortid, ligesom divergerende politisk-ideologiske traditioner forholder sig vidt forskelligt til fundamentale revolutionære skel i civilisationens historie. Revolutioner er dermed centrale elementer i vidt forskellige *erindringskulturer* og *historiebevidstheder* og er som sådanne genstande for mangfoldige *kampe* om tolkningen og brugen af historie. I den egenskab udgør revolutioner og arven fra dem et væsentligt felt for undersøgelser af f.eks. fejringstraditioner, kunstneriske fremstillingsformer, historieskrivning eller den allerede nævnte populærkultur.

For den franske nation var det i mange år et centralt stridspunkt, om man skulle være for eller mod den store revolution i 1789. I dag er Bastilledagen en national fejringdag, men kan til gengæld nok siges at mangle den kontroversielle politiske brod, som revolutionsfejringer ellers ofte er blevet forbundet med (Jf. Amalvi, 1998). Fejringer af oktoberrevolutionens årsdag i Sovjetunionen er sammenlignelige: Revolutionen blev hyldet som en grundlæggende begivenhed, der dog

blev fremstillet i en historisk-objektiveret form for at modvirke, at nogen drog aktuelle ordens-undergravende konklusioner af den gamle revolution mod autokratiske statsledere. Med konstruktionen efter 1991 af en ny russisk nationalstatslig og imperial identitet i forlængelse af riget før 1917 har dette naturligt nok ændret sig (Jf. Bagger, 2008).

Andre moderne stater har forsøgt at fortrænge de revolutioner, der kan betragtes som grundlæggende for dem. Engelsk national historieforståelse fremhæver nok den såkaldt 'glorværdige revolution' i 1688, der dog havde meget lidt til fælles med vor moderne revolutionsforståelse. Et eksempel er den engelske moderat-liberale historiker Thomas Babington Macaulay fremhævede på denne vis – og i efteråret af det for kontinentet så revolutionsprægede år 1848 – sit eget lands 'gradvise' og kontinuerlige udvikling frem for Kontinentaleuropas voldsomme brydninger:

For os, som har levet i året 1848, kan det synes nærmest som misbrug af ord at bruge det frygtelige navn 'revolution' om handlinger, som blev gennemført så sobert og med så nøje hensyn til etikette [dvs. 'den glorværdige revolution', BN] (Macaulay, 1870: 241).

Derved underkender han imidlertid ikke kun voldsomme engelske brydninger i hans egen generations erfaring, især de store sociale bevægelser i 1818-19, der bl.a. omfattede 'Peterloo-massakren' og konfrontationerne med de ikke-engelske dele af Storbritannien og imperiet. Han underkender også brydningerne på engelsk territorium i perioden 1640-60, som i sin brede sociale forankring og sin udviklingskurve har betydeligt mere til fælles med f.eks. den franske revolution. Af engelske historieskrivere, heriblandt Macaulay, er den sidstnævnte virkelig revolutionære begivenhed – revolutionær i moderne forstand – oftest blevet betegnet som 'the Great Rebellion' eller 'the Civil War' (Richardson, 1987).

Og i Danmark er såvel stavnsbåndets ophævelse i 1788 som grundlovens indførelse i 1849 ofte blevet fremstillet som noget, velmenende konger 'gav', ikke som indrømmelser, der var blevet presset frem gennem massebevægelser eller revolutionsfrygt (Nielsen, 1988. Jensen, 1988. Christiansen, 1998). Sådanne opfattelser ligger i forlængelse af en forestilling med lange historiske rødder af den danske udvikling som rolig og sindig i modsætning til f.eks. den franske. Den liberale danske historiker C.F. Allen understregede i 1840, i sin indflydelsesrige fremstilling af landets historie, "Danmarks jævne Udvikling til borgerlig Lighed og Eenshed i Byrder og Fordele" (Allen, 1840: 591). Han så dette som en afgørende kontrast til andre landes udvikling:

Medens det i Danmark gik sin stille jævne Gang, sønderreves mangfoldige andre af Europas Folk af blodige indre Kampe, KONTUR nr. 18 - 2008

under hvilke det Gamle gik til Grunde, og nye Former traadte ind i Livet. (Allen, 1842: 33)

Lignende opfattelser kan genfindes hos moderne historikere som mere detailfunderede analyser af f.eks. Danmark i det 19. århundrede, dvs. under overgangen til moderne politiske former, som et konsensusfund i modsætning til andre lande, betinget af dets udviklede statsapparat, der var i stand til at absorbere konflikter ved pragmatisk administration og reformer (fx. Bonderup, 1994: 27-33). Mens det synes oplagt, at sådanne opfattelser kan berettiges gennem komparation mellem forskellige moderne staters udviklinger, så nedtones ofte i sådanne opfattelser en række betydelige momenter i den historiske udvikling; dels den relative historiske åbenhed i en række af disse brudpunkter, hvor udfaldet ofte har skyldtes nogle få menneskers initiativ; og endelig de gennemførte danske reformers afhængighed af store revolutionære brud i udlandet.

Vender man blikket fra nationalstaternes til f.eks. de politiske strømningers felt, er det påfaldende ikke alene, hvor meget disse er blevet dannet og formet på baggrund af revolutionære brud, men også hvorledes deres historiske selvforståelse, deres strategiopfattelse og deres propaganda har kunnet bruge revolutionernes historie og symbolik enten negativt eller positivt (jf. Nygaard, 2007a: passim). Her kunne man måske forvente enklere traditionsskel, idet både konservative tilhængere af det bestående og moderat reformsindede kræfter må forventes at være imod revolutionen som forandringsform, mens de erklæret 'revolutionære', oftest på den yderste venstrefløj, må forventes at være for revolutionen. Til en vis grænse er dette da også rigtigt. Nutidige konservative kræfter – i hvert fald i Vesteuropa – bekender sig imidlertid ofte til det demokratiske og menneskeretsorienterede politiske vokabularium fra den amerikanske og franske revolution, som selve konservatismen i sin tid opstod for at bekæmpe under påberåbelse af Gud og traditionen (Jf. Vierhaus, 1982). Og i de partikommunistiske traditioner kan man finde tendenser til både praktisk-politisk og historiografisk at fortrænge socialrevolutionære elementer fra f.eks. den spanske borgerkrigsperiode i 1930'erne.

Alle disse revolutionshistoriske felter rummer dermed afgørende tolkningsdiskussioner, der på én gang er videnskabelige og politiske. Ikke mindst gælder det fundamentale diskussioner om, hvorvidt eller hvordan disse afgørende historiske begivenheder overhovedet kvalificerer som revolutioner. Mange af de seneste årtiers udvikling i historie- og kulturvidenskabernes har sået tvivl om klassiske socialhistoriske forståelser af f.eks. den engelske, den franske og den russiske revolution som sociale massebevægelser 'fra nedent', idet de i stedet har fokuseret på renere politisk-diskursive eller

religiøse træk, på mere afgrænsede diplomatiske eller militære forhold eller på de revolutionære som kupmagere (Jf. fx. Morrill, 1993. Furet, 1978. Schama, 1989. Figes, 1996. Figes & Kolonitskii, 1999). Nyere forsvar for revolutioner som politisk, socialt og kulturelt afgørende massebevægelser viser dog, at selv om en del ældre antagelser om revolutioners sociale grundlag må revideres, så rummer alle de store moderne revolutioner en forankring i sociale massebevægelser, der ikke kun udmønter allerede eksisterende ideer i social praksis, men i samme proces radikalt omformer de sociale ideer og forestillingsrammer (Haynes & Wolfreys, 2007. Kouvelakis, 2003. Holstun, 2002).

Heller ikke inden for de mindre videnskabelige grene af den politiske brug af revolutionshistorien kan man umiddelbart udpege én altdominerende tendens i nutiden: Mens de kinesiske myndigheder af-revolutionere Mao Zedong ved at gøre ham til ufarlig national samlingsfigur, synes Mao- og rødgardistsymbolikken i Vesten på én gang at være genstand for en målrettet antirevolutionær, antisocialistisk politisk offensiv og at blive udnyttet som positivt 'revolutionær' identitetsmarkør på trøjer, kasketter og tasker – ikke helt på niveau med Che, men dog i samme retning. Og mens mange statsledere i de seneste år har villet distancere sig fra hjemlige revolutionære udviklinger, så har f.eks. Venezuelas præsident, Hugo Chavez, omvendt søgt at forbinde sig med en national, revolutionær tradition ved at bruge Simon Bolivar-figuren som forbillede for sit politiske projekt.

Studier af erindringskulturelle forhold til revolutioner som den mest radikale brud- og forandringsform udgør således et centralt punkt i udforskninger af kollektive repræsentationsformer og selvforståelser i bredere forstand.

Revolutionen som nøgle til sociale processer

Som det netop er antydnet, ligger revolutioner, både de stolt fremhævede og de pinagtigt fortrængte, til grund for forbløffende mange moderne stater. Revolutioner er i århundreder blevet betragtet, hyldet og fordømt som *begyndelsesmomenter* som en slags 'oprindelige forbrydelser': "I begyndelsen var forbrydelsen" – den nødvendigvis uretmæssige handling, der var nødvendig for at grundlægge politiske ordener og retsordener (Jf. Arendt, 1963: 11). Derfor kan *historiske studier* af revolutioner betragtes som en nøgle til fundamentale sociale og kulturelle processer.

Ét aspekt af dette er, at sådanne studier giver mulighed for at inddrage et aspekt af den moderne verdens tilblivelseshistorie, der som allerede antydnet ofte er blevet negligeret eller marginaliseret, nemlig *massedeltagelsen*. Dermed understreges det forhold, at den moderne verden ikke er blevet til alene i et vakuum af kongers, diplomaters og hærføreres indbyrdes handlinger, men i

tæt forbindelse til almindelige menneskers projekter og handlinger. Revolutioner åbner således den 'store' historiske arena for lag eller sociokulturelle aspekter, der ellers ofte har været marginaliseret – jævne håndværkere, arbejdere, bønder og kvinder, for ikke at nævne kulturelle, kunstneriske, seksuelle eller generelt adfærdsmæssige normer. Eksemplerne her udgør en uendelighed. Man kan nævne kvindetoget til Versailles, kvindedeltagelsen i 1848, bøndernes pludselige involvering i politik i 1848. Vidt forskellige strømninger inden for historieskrivning og kulturstudier har gjort store bestræbelser for at kortlægge og forstå sådanne vidt forskellige aspekter af revolutionsfænomenet.

For at nå ind til sådanne projekter og brudflader må man ofte søge at bore sig ind bag de lag af fremtrædelsesformer, som hidrører fra revolutionens konsekvenser, herunder dens sejrherre. I studiet af den enkelte revolution finder man for det meste et misforhold mellem mindst tre størrelser: 1) hensigterne eller interesserne hos de mennesker, der udgør styrken i de revolutionære massebevægelser, 2) hensigterne hos de fremtrædende lederskikkelser og 3) de faktiske konsekvenser på længere sigt af den revolutionære bevægelse som helhed, herunder ofte styrkelsen af en ny elite. Kvindernes og bøndernes involvering i den franske revolution gav sig således ikke direkte udtryk i f.eks. en forfatningsmæssig anerkendelse af deres rettigheder, men kan iagttages på andre planer: i nye opfattelser af samværet mellem kønnene, i afskaffelsen af herremandsprivilegier osv.

Et andet interessant aspekt af de historiske og sociale revolutionsstudier er, at revolutioner kan hævdes at kondensere samfundsmæssige og kulturelle modsætninger og derved gøre det muligt at studere langsigtede, dybdestrukturelle brydninger, forandringer og modsætninger via deres konkrete fremtrædelsesformer inden for et relativt afgrænset tidsrum. Det skel mellem den dybdestrukturelle *longue durée* og 'begivenhedshistorien', som den franske historiker Fernand Braudel formulerede, synes at ophæves på mange planer i revolutionære processer; *la longue durée* kan studeres i kondenseret form på begivenhedsplan (Braudel, 1980). I revolutioner kan man således ofte studere interaktionen mellem førmoderne og moderne træk, mellem land og by, mellem kapitalistiske og ikke-kapitalistiske forhold, mellem historieforståelser, politiske kulturer, begreber – og meget mere.

Ligeledes kan man i forskellige landes forhold til revolutioner søge rødderne til deres *politiske former og kulturer*. Et klassisk eksempel er sociologen Barrington Moores grundige historiske sammenligninger af forskellige nationale udviklingers relateret af store revolutioner og moderne politiske styreform. Her fremhæves den

borgerlige revolution som det vigtigste element i udviklingen af et moderne demokrati, hvorimod autoritære styreformers som fascisme og kommunisme er forbundet med manglende borgerlige revolutioner i den nationale udvikling, hvorved traditionelle eliter og magtformer blev overleveret. Heri ser Moore den væsentligste strukturelle betingelse for, at fascistiske styreformers vandt frem i Italien og Tyskland gennem 'konservativ modernisering fra oven', og ikke i f.eks. Frankrig eller England, mens erklæret kommunistiske styre sejrede på grundlag af bonderevolutioner i f.eks. Rusland eller Kina (Moore, 1966). Det synes her oplagt at forholde sig kritisk til Moores komparative fremgangsmåde, måske også til hans sociologiske og politologiske begrebsapparat, men det forekommer dog indlysende, at f.eks. Frankrigs eller USA's politiske kulturer stadig – på vidt forskellig vis – er præget af levn fra revolutioner på en måde, som ikke ses i et land som Danmark.

Revolutionen som begreb og ide

Tilblivelsen af selve det moderne *begreb* 'revolution' er tæt knyttet til revolutionernes socialhistorie. Det tog sin moderne form i tilknytning til selve den moderne verdens opståen og udformningen af et sekulært, progressivt-foranderligt verdensbillede. Tydeligst ses en ændring i revolutionsbegrebets brug i tiden omkring den franske revolution.

Ordet 'revolution' er oprindeligt afledt af det latinske 'revolvere', som betyder 'at dreje rundt' – som f.eks. i det moderne ord 'revolver'. Kopernikus brugte i sin tid revolutionsbegrebet om det fænomen, at planeterne 'revolverede' om deres egen akse. Da begrebet fra omkring år 1500 og frem i stigende grad også blev brugt om samfundsmæssige fænomener, havde det ofte en lignende betydning af cirkulær bevægelse: En social 'revolution' betød snarere, at man var vendt tilbage til den gamle (og rette) tilstand, end at man havde opgivet det gamle til fordel for det nye. Dette hang sammen med et i det store hele statisk syn på den sociale udvikling, der ofte tillige havde et religiøst udtryk: Hvert fænomen havde sin rette placering, som var givet af Gud; og afvigelser herfra var fejl, som ofte kunne tilskrives menneskets frie vilje og dets arvesynd (Griewank, 1973. Koselleck, 1969. Koselleck, 1984. Hatto, 1949).

I sådanne præmoderne samfund var det således en udbredt forventning, at fremtiden i store træk ville forme sig ligesom den fortid, man havde erfaret. Med begrebshistorikeren Reinhart Kosellecks ord: menneskenes *forventningshorisont* hang tæt sammen med deres *erfaringsrum*. Overgangen til den moderne verden var derimod præget af en stadig større adskillelse af forventningshorisont fra erfaringsrum. Ifølge Koselleck kendetegnes det moderne samfund kendetegnes således blandt andet ved vores antagelse om, at fremtiden

vil forme sig meget anderledes end det, vi kender (Koselleck, 1979: 349-375). Denne forventning om en ukendt fremtid er med til at reproducere den kendte enhed af frygt og fascination, der ofte er blevet fremhævet som det mest generelle kendetegn ved modernitetserfaring som sådan (Jf. fx. Berman, 1983: 15).

Lenin fejrer reaktionen bort. En verdensrevolutionær plakat fra de første år efter oktoberrevolutionen

Et centralt gennembrud for denne modernitetshorisont var altså den franske revolution, hvor der – som verdenssystemhistorikeren Immanuel Wallersteins har formuleret det – skete en 'normalisering af forandringen'. Forandringen blev en grundbetingelse for vor samfundsmæssige eksistens, et væsenstræk ved vores moderne 'verdenssystem', der kendetegnes ved, at økonomiske relationer binder mangfoldige politiske enheder sammen. Denne 'normalisering af forandringen' fik epokegørende følger for vort moderne politiske landskab. I den franske revolutions kølvand udsøndrede sig den karakteristisk moderne treenighed af politisk-ideologiske grundtendenser: konservatismen, der opstod i bestræbelsen på at modvirke radikale foran-

dringer; liberalism, der derimod var villig til at forandre via gradvise reformer inden for det bestående moderne samfunds grundrammer; og efterhånden også den revolutionære socialisme, der med Wallersteins betegnelse var 'antisystemisk', dvs. ville bryde rammerne for det eksisterende samfund. Ved at fordre en radikalt anderledes fremtid hinsides kapitalismen bidrog den sidste tendens til at 'strække' det moderne tidsperspektiv yderligere – til en radikalt anderledes fremtid hinsides den aktuelle epoke (Wallerstein, 1989). Det moderne revolutionsbegreb opstod dermed historisk som en integreret del af denne moderne forståelseshorison, der normaliserede forandring. Og samtidig er revolutionsbegrebet det mest radikale udtryk for denne forandring. Denne forandring er dog ikke kun en *objektivt* givet eksistensbetingelse for det moderne menneske, men er også forbundet med et stærkt *subjektivt* aspekt. Med andre ord: Vi opfatter det ikke udelukkende, som om forandringen bare *sker*; vi ser også – i større eller mindre grad – os selv som *forandrende* væsener. Revolutionsbegrebet sætter dermed mennesket som *historisk væsen*, som historie- og samfundsskabende væsen. I mere abstrakte termer: Revolutionen sætter det sociale *objekt* som *subjektivt konstrueret og foranderligt*.

Derfor er det heller ikke tilfældigt, at begrebet 'revolution' er opstået sammen med begrebet om 'historien' som ét samlet mønster, som én størrelse med en indre mening, skabt gennem menneskers bevidsthedsmedierede aktivitet (Koselleck, 1975). Begge begreber forbinder sig desuden med tanken om *fremskridt* som kendetegnet ved materiel fremgang, ved 'civilisering' eller 'frigørelse' af de mellemmenneskelige relationer og ved *demokratisering* af den samfundsmæssige magt. Alle er grundtanker, der især vandt frem i Europa i den franske revolutions epoke.

I denne forstand forbinder revolutionsbegrebet sig – i mere eller mindre vage former – med forestillinger eller tale om noget 'progressivt'. Selv om sociale revolutioner langt fra altid har ført direkte til social fremgang og demokratisering, så ligger sådanne (eller nært beslægtede) grundtanker bag langt de fleste identifikationer med revolutionsbegrebet. En 'revolutionær' bevægelse taler (eller hævder at tale) for 'folket' imod en lille herskende elite – den taler ikke f.eks. mod 'folkets skadelige indflydelse' og for dets underkastelse under en militærdiktator, en konge eller en 'fører'. Når decideret anti-progressive og anti-demokratiske bevægelser som de tyske nazister eller nutidens al-Qaeda lejlighedsvis betegnes som 'revolutionære', er det derfor problematisk – og sædvanligvis et resultat af abstrakt, ensidig fokusering på voldsaspektet eller på den blotte protest mod gældende statsforfatninger. Idet også disse bevægelser dog delvis fremstiller sig som den 'jævne mands' repræsentanter mod det, der fremstilles som skadelige

herskende tendenser (jødernes, storkapitalen, USA's eller Vestens indflydelse), kan man ikke desto mindre sige, at de indlemmer delaspekter af en revolutionær retorik eller et revolutionært ræsonnement i et projekt, der ikke som helhed er revolutionært i den moderne, progressive forstand.

Fremskridtselementet bør dog ikke forstås ensidigt, hverken idehistorisk eller socialhistorisk. Selv i moderne brug af revolutionsbegrebet findes elementer af negation af fremskridtstanken. Edmund Burke ville selvsagt kritisere tanken om socialismen som et fremskridt og jo snarere betragte revolutionen som et destruktivt *tilbagekridt*. Fra et karakteristisk langt mindre entydigt normativt udgangspunkt betragtede filosofen Immanuel Kant revolutionen som en *risiko* – en 'salto mortale' i den bogstavelige forstand at et døds-spring, hvorved der opstår fare for at splintre den moderne lovbaserede stat og ende i en ny barbarisk, præpolitisk, præretslig naturtilstand (Kant, 1793: 105). Og som allerede er nævnt, består jo ofte et særdeles modsætningsfyldt forhold mellem det fremskridt fra fornedrelse, fattigdom og undertrykkelse, som de revolutionære aktører håber på, og de nye former for fornedrelse, fattigdom og undertrykkelse, der opstår – hvad enten det sker gennem åben konfrontation med kontrarevolutionære kræfter (som f.eks. i restaurationen i Frankrig) eller gennem koncentration af magt hos nye eliter, der legitimerer sig i forlængelse af elementer af revolutionær retorik (Napoleon'er, Stalin'er...). Præges selve de revolutionære processer end ofte af usædvanlige grader af politisk massedeltagelse uafhængigt af centrale statsinstitutioner, så har deres langsigtede resultater meget tit været en *styrkelse* af staten som centralmagt – som især Alexis de Tocqueville og mere nyligt Theda Skocpol har understreget med styrke (Tocqueville, 1919. Skocpol, 1979).

Også marxistiske fortalere for revolution har anerkendt et mere komplekst forhold mellem fremskridt og revolution end de gængse lærebogsforestillinger. Karl Marx' ofte citerede bemærkning om revolutionerne som 'historiens lokomotiver' blev ganske vist ophøjet fra aforisme til paradigme af de marxister, der mente at have 'historien' og 'fremskridtet' som usvigelige allierede. Under indtryk af især den tyske nazisme i 1930'erne bemærkede filosofen og kulturkritikeren Walter Benjamin imidlertid, at man kunne vende Marx' lokomotivmetafor om, give den et fremskridtskritisk indhold: Måske skal revolutionen ikke forstås som lokomotivets – 'historiens', 'fremskridtets' – fremdrift over skinnerne, men som den nødbremse, passagererne rækker ud efter for at forhindre katastrofen (Benjamin, 1940). Dermed står revolutionen ikke længere som blot en makrohistorisk determineret forlængelse af evolutionen, men som den ultimative historiske handling og

indgriben. Refleksioner over revolutionsfænomenet hos nutidige filosoffer, der på den ene eller anden måde søger at gentænke marxismen konstruktivt, blandt andre Daniel Bensaïd, Slavoj Žižek og Alain Badiou, ligger i forlængelse af dette perspektiv (Bensaïd, 2006. Bensaïd, 2002: 54-93. Žižek, 2002. Corcoran, 2007).

Ser man på de historiske revolutionsaktørers egne tankeverdener, bliver forbehold for fremskridtstanken ligeledes påtrængende. Den engelske revolutions radikale bevægelser hentede deres tankegrundlag for oprørshandlinger enten fra kristne eller verdsligt-mytiske tanker om en oprindelig retfærdig tilstand, en 'guldalder' – før syndefaldet eller før 'normanneråget', dvs. før den fremmede elites undertrykkelse (Hill, 1991. Hill, 2001). Og den franske revolutions sans-culottes har gennem en stærk og lang forskningstradition været betragtet som 'subjektivt reaktionære', selv af historikere, der fremhævede dem som den 'objektive' drivkraft i revolutionen. De idealer, de lagde til grund for deres modstand mod bourgeois-ledernes mere moderate revolution, var nemlig ikke – eller i hvert fald ikke entydigt – 'det nye', et postkapitalistisk eller postborgerlige samfund, men derimod idealer hentet fra bondesamfundet selv, idealer om selvstændig agrar småproduktion uden indblanding fra privilegerede herremænd eller rige kapitalister (Soboul, 1968. Jf. Nygaard, 2007b). Selv den tidlige radikale arbejderbevægelse omkring 1848, der senere kom til at legemliggøre tanken om et postkapitalistisk fremskridt, havde sine styrkeposter i håndværkere med tilknytning til nedravede lavsfællesskaber og forestillingsrammer herfra, snarere end i en fremtidig masseindustri baseret på 'frie' lønarbejdere (Sewell, 1980).

Ikke kun idehistoriske stikprøver, men også mere generelt anlagte revolutionssociologiske undersøgelser har konkluderet, er det generelt knap så meget 'fremskridtet' selv – materielt, statusmæssigt eller på et tredje område – der afføder oprørske massehandlinger, som det er en akut krise og recession, der skuffer forventningen om yderligere fremskridt (Davies, 1962. Gurr, 1970).

Ofte eksisterer sådanne 'bagudvendte' tendenser og forestillinger imidlertid side om side med dyrkelse af 'det nye', enten i religiøs eller verdslig form. Ser man på resultaterne af revolutionære bevægelser, vil man vel ligeså lidt kunne benægte, at de har affødt mangfoldige nye sociale og kulturelle former, som man ville kunne benægte, at de sjældent har afskaffet de gamle magtstrukturer helt så konsekvent som det har været hævdet i både pro- og kontrarevolutionær diskurs.

Meget taler dermed for, at den generelle opfattelse af, at det fremskridtskriterium, der kendetegner det moderne revolutionsbegreb i modsætning til præmoderne oprørstanker, må behæftes med forbehold, ligesom grænserne mellem det moderne og det præmoderne må

betragtes som et åbent spørgsmål. Historisk-konkrete former er uundgåeligt sammensat af det nye og det gamle. Derfor må man nå hinsides forsimplede forestillinger om, at folk pludselig kan have vågnet op en dag og konstateret, at de med ét var trådt ind i 'det moderne'. Hvis revolutioner, som antydnet, danner et mønstereksempel for et begreb om kompleks, sammensat historisk tid, så kan f.eks. de konkrete sammenvoksninger af guldalder-idealiserings og dyrkelse af det nye, det kommende, velsagtens anses for en central dimension af revolutionsfænomenet.

Ligesom det moderne revolutionsbegreb ikke tilfældigt forbinder sig med begrebet 'historien', er det næppe heller tilfældigt, at man i samme periode omkring den franske revolution finder, at forpligtelsen på begrebet 'folket' blev udbredt. 'Folket' fremtrådte nu som en sekulariseret aktør og grundpille i moderne politik. Dette ses bl.a. i den franske revolutions politiske kampe om, hvem der repræsenterer 'folket', og hvordan dette skal gøres (Furet, 1978. Ifversen, 1997).

Denne forpligtelse på 'folket' og i almindelighed på den menige indbygger i et samfund, på 'masserne', er blevet konstateret både af den moderne revolutions konservative kritikere og af dens revolutionære tilhængere. Allerede i 1790 fordømte englænderen Edmund Burke den franske revolution som en voluntaristisk brud med det franske samfunds traditioner (Burke, 1976). Få år senere fordømte den franske katolske royalismes stamfader Joseph de Maistre revolutionen som resultatet af menneskets frie vilje sat op mod Guds evige love (Maistre, 1872). Begge betragtede den sociale radikaliserings og udartning af revolutionen i terror som en uundgåelig følge af de indledende, forholdsvis moderat liberale krav om konstitutionelt monarki og en 'åbning for talenterne'. Hos en senere revolutionskritisk teoretiker som Gustave Le Bon, der skrev i begyndelsen af det 20. århundrede, betragtes tilsvarende ud fra en sociologisk determinisme de revolutionære 'masser' som underlagt stærkt destruktive, blinde love (LeBon, 1980). Mest udbredt blandt konservative revolutionskritikere er dog nok den mindre teoretisk forfinede tilbøjelighed til at se 'folket' som en størrelse, der mere eller mindre passivt lader sig forføre af en bande 'opviglere' – fra Robespierre til Lenin, fra jakobinerne til bolsjevikkerne. Omvendt står netop denne radikale tilskrivning af verdenshistorisk handlekraft til menneskene som et hyldestobjekt for de revolutionære socialister, der har kritiseret den moderne kapitalismes passivering af det store flertal. Karl Marx betegnede det fremtidige opgør med kapitalismen ikke som afslutningen på historien, men tværtimod som afslutningen på det menneskelige samfunds *forhistorie* (Marx, 1859: 357) Først hinsides kapitalismens markedstvang ville mennesket ifølge Marx kunne udvikle sig til et virkeligt frit og skabende

historisk væsen. På et mere umiddelbart plan, men med samme fokus på almindelige menneskers *handling* bemærker den russiske revolutionære Lev Trotskij i indledningen til sin omfangsrige fremstilling af den russiske revolutions historie, at "en revolutions historie først og fremmest kendetegnes ved, at masserne tvinger sig ind i det felt, hvor de kan beherske deres egen skæbne" (Trotsky, 1967: 15). Her ses masserne ikke længere som skurke eller som passivt underlag for skurkagtige folkeforførere, men som genuine aktører, der trods en tilsyneladende uafvendelig skæbne.

Tre hovedbegreber kan således siges at forbinde sig med hinanden inden for den overordnede moderne normalisering af forandring: Begrebet *revolution*, begrebet *Historien* – med stort H, dvs. historien som en fortløbende, sammenhængende og meningsfyldt enhed – og forestillinger om social *handling*. Den historiske 'handlingshorison', som hermed muligvis lader sig spore i sammensmeltningen af disse tre begreber, er imidlertid selv genstand for indre modsætninger, både i begreberne hver for sig og i deres sammenhæng.

Om revolutioner som tema

'Revolution' er med andre ord et mangesidet og historisk omskifteligt begreb, hvis demarkationer, implikationer, betydninger og former kan og bør studeres ad mangfoldige veje. Det er et samfundshistorisk begreb, men også samlingspunktet for markante ånds- og kulturhistoriske fænomener. Det lægger op til empirisk-faktiske studier, men også til abstrakt-teoretiske refleksioner. Revolutioner er ofte nationalhistorisk forankrede, men har mindst lige så ofte verdenshistoriske forudsætninger og konsekvenser. De er historiske kendsgerninger med relevans for alle verdensdele, men de stiller samtidig brændende aktuelle spørgsmål til nutiden og fremtiden.

Dette er dog kun de stoppesteder, vi har nået på denne rundtur. Så frem for at komme med alt for håndfaste konklusioner må det være tilstrækkeligt at påpege, at de mange andre felter, som her er rejst – foruden de mange, der ikke er nævnt i denne artikel – kan udfoldes i andre sammenhænge, herunder i de øvrige artikler i dette temanummer af *Kontur*.

De følgende artikler fokuserer alle på aspekter af fænomenet sociale og politiske revolutioner. Formålet er ikke at belyse fænomenet i nogen form for afsluttet helhed, men derimod at berøre nogle af de potentialer i feltet, som er blevet antydnet her. Det betyder, at denne temasektion rummer teoretiske overvejelser og historiske oversigter af forholdsvis generel karakter, men også mere specifikke studier af revolutionære processer i vidt forskellige dele af kloden – fra Danmark til Kina, Mellempøsten, Balkan, Etiopien og Nicaragua, for at nævne nogle stykker – og til forskellige tider. Af samme grund findes her en faglig spredning fra det filosofiske

over det samfundsteoretiske og videre til det kultur- og idehistoriske – foruden meget, der ligger ind imellem eller ved siden af. Denne bredde er et eksempel på, hvorledes et fælles tema kan give betragtninger over vidt forskellige fænomener en enhed, som gør det muligt at skabe bredere perspektiver og tværfaglige samtaler i den humanistiske og samfundsfaglige forskning til trods for tendenser til stærk faglig specialisering og atomisering af forskningsfelter.

Håbet med denne sammenstilling af temaartikler er naturligvis, at emnerne og deres fælles perspektiv må vække interesse for sig. Hvis de derudover kan anspore til videre studier og nye vinkler inden for dette brede felt, vil det være mere end kærkomment.

Bertel Nygaard, ph.d. i historie, adjunkt ved Institut for Historie og Områdestudier

Litteratur

- Allen, C.F. (1840): *Haandbog i Fædrelandets Historie*, København: C.A. Reitzel
- Allen, C.F. (1842): "Den 28. Mai". In: *Dansk Folkeblad*, VIII.9
- Amalvi, Chr. (1998): "Bastille Day: From *Dies Irae* to Holiday". In: Nora, P. (ed.): *Realms of Memory: The Construction of the French Past. III: Symbols*. New York: Columbia University Press
- Arendt, H. (1963): *On Revolution*. London: Farber and Farber, 1963
- Bagger, H. (2008): „Historiekonsum i det postsovjetiske Rusland“. In: Greve, C. m.fl. (2008): *Rusland efter Sovjet. Nye rammer – nye skel*, Århus (*Den jyske historiker* 117-18): 185-201
- Benjamin, W. (1940): „Über den Begriff der Geschichte“. In: Tiedeman et al., Hrsg. (1974): *Walter Benjamin gesammelte Schriften*, I.2, Frankfurt a.M.: Suhrkamp: 691-704
- Bensaïd, D. (2006): "The Mole and the Locomotive", http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1117&var_recherche=bensaid
- Berman, M. (1983): *All that is Solid Melts into Air*. London: Verso
- Bonderup, G. (1994): "Cholera-Morbrotter" og Danmark. *Billeder til det 19. århundredes samfunds- og kulturhistorie*, Århus: Aarhus Universitetsforlag
- Braudel, F. (1980): *On History*. Chicago: University of Chicago Press
- Brunner, O. et al, eds., (1974-97): *Geschichtliche Grundbegriffe*. Stuttgart: Ernst Klett
- Burke E. (1976 [1790]): *Reflections on the Revolution in France*. Harmondsworth: Penguin
- Christiansen, N.F. (1998): "Grundloven, historikerne og det moderne Danmark". *Systemskiftet i Danmark – retorik og realiteter*, Århus (*Den jyske historiker* 83-84)

- Corcoran, S. (2007): "The Subject of Revolution: Marxism, Badiou, Antagonism". In: Stopińska, Bartels & Kollmorgen, 2007: 129-143
- Davies, J.C. (1962): "Toward a Theory of Revolution". *American Sociological Review*, vol. 27: 1-19
- Figes, O. (1996): *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891-1924*. London: Jonathan Cape
- Figes, O. & B. Kolonitskii (1999): *Interpreting the Russian Revolution; The Language and Symbols of 1917*. New Haven: Yale University Press
- Furet, F. (1978): *Penser la Révolution française*. Paris: PUF
- Griewank, K. (1973 [1955]): *Der neuzeitliche Revolutionsbegriff. Entstehung und Geschichte*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt
- Gurr, T.R. (1970): *Why Men Rebel*, Princeton: Princeton University Press
- Hantke, S. (2007): "The Imagery of Revolution in Recent Blockbuster Films". In: Stopińska, Bartels & Kollmorgen, 2007: 297-306
- Hatto, A. (1949): "'Revolution': An Enquiry into the Usefulness of an Historical Term". In: *Mind*. Vol. 58. No. 232: 495-517
- Haynes, M. & J. Wolfreys (2007): *History and Revolution: Refuting Revisionism*, London & New York: Verso
- Hill, C. (1991 [1972]): *The World Turned Upside Down*, London: Penguin
- Hill, C. (2001 [1958]): *Puritanism and Revolution*, London: Pimlico
- Holstun, J. (2002): *Ehud's Dagger: Class Struggle in the English Revolution*, London & New York: Verso
- Ifversen, J. (1997): *Om magt, demokrati og diskurs. Diskuteret i lyset af den franske revolution*. Århus: Det begrebs-historiske netværk
- Jensen, B.E. (1988): "Stavnsbåndsjubilæer som politisk teater". *Traditionen utro*, Århus (*Den jyske historiker*, 45) 23-58
- Kant, I. (1793): „Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis“. In: Vorländer, K., Hrsg., (1922): *Kants Sämtliche Werke VI: Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik*. Leipzig
- Koselleck, R. (1969): „Der neuzeitliche Revolutionsbegriff als geschichtliche Kategorie“. In: *Studium Generale*, 22, 1969: 825-838.
- Koselleck, R. (1975): „Geschichte. Historie“. In: Brunner, 1974-97, II
- Koselleck, R. (1979): *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Koselleck, R. (1984): „Revolution. Rebellion, Aufbruch, Bürgerkrieg“. In: Brunner, 1974-97, V: 653-788
- Kouvelakis, S. (2003): *Philosophy and Revolution: From Kant to Marx*, London & New York: Verso
- LeBon, G. (1980 [1912]): *The French Revolution and the Psychology of Revolution*. New Brunswick: Transaction Books
- Macaulay, T.B. (1870): *History of England from the Accession of James the Second, Vol. 2*. London
- Maistre, J. (1872 [1796]): *Considérations sur la France*. Lyon & Paris
- Marx, K. (1859): "Til kritikken af den politiske økonomi. Forord". In: *Marx Engels Udvalgte Skrifter I*, København: Tiden
- Moore, B. (1966): *Social Origins of Dictatorship and Democracy*. Harmondsworth: Penguin
- Morrill, J. (1993): *The Nature of the English Revolution*. London & New York: Longman
- Nielsen, V.O. (1988): "Landboreformerne som politisk dannelse". In: *Traditionen utro*. Århus (*Den jyske historiker* 45): 89.113
- Nygaard, B. (2007a): *Borgerlig revolution: Et begrebs dannelse undersøgt gennem politisk teori og historieskrivning*. Århus: Critique
- Nygaard, B. (2007b): "1789 som borgerlig revolution. Historieskrivning og begrebsbrug hos Georges Lefebvre og Albert Soboul". *Historisk Tidsskrift*, 107.2: 478-508
- Richardson R.C. (1987): *The Debate on the English Revolution Revisited*. London & New York: Routledge
- Schama, S. (1989): *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*. New York: Alfred A. Knopf
- Sewell, W.H. (1980): *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the old Regime to 1848*. Cambridge: Cambridge University Press
- Skocpol, T. (1979): *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press
- Soboul, A. (1968): *Les Sans-culottes parisiens en l'an II: Mouvement populaire et gouvernement révolutionnaire (1793-1794)*. Paris: PUF
- Stopińska, A., A. Bartels, R. Kollmorgen, eds. (2007): *Revolutions: Reframed – Revisited – Revised*. Frankfurt am Main: Peter Lang
- Tocqueville, A. (1919 [1856]): *L'ancien régime et la Révolution*. Paris
- Trotsky, L. (1967 [1930]): *History of the Russian Revolution I*. London: Sphere Books
- Vierhaus, R. (1982): „Konservativ. Konservatismus“. In: Brunner 1974-97, III: 531-65
- Wallerstein, I. (1989): *The Modern World-System III: the Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840s*, San Diego: Academic Press
- Žižek, S., ed., (2002): *Revolution at the Gates: A Selection of writings from February to October 1917*, London & New York: Verso